

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta

Bakalářská práce

DLUHOVÁ PAST JAKO PŘÍČINA
BEZDOMOVECTVÍ

Autor práce: Ludmila Štěrbová

Vedoucí práce: Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Studijní program: Sociální a charitativní práce, kombinovaná

2022

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Brně, dne 02.03.2022

Ludmila Štěrbová

Chtěla bych poděkovat své starší dceři za podporu a pochopení, které se mi od ní dostalo, při nelehké tvorbě této práce. Dále děkuji vedoucímu mé bakalářské práce Ing. Jaroslavu Šetkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při metodickém vedení mé práce.

OBSAH

Úvod.....	6
1 Definice základních finančních pojmů.....	7
1.1. Dluh a závazek.....	8
1.2. Dluh a pohledávka.....	8
1.3. Půjčka a úvěr.....	9
1.4. Dluhová past.....	9
1.5. Splácení řádně a včas.....	10
1.6. Aktivní zjištění dluhů.....	10
2 Zadluženost v České republice.....	11
2.1. Vyhledky do budoucnosti.....	15
3 Finanční gramotnost v České republice.....	16
4 Bezdomovectví.....	19
4.1. Formy bezdomovectví.....	19
4.1.1. Zjevné bezdomovci.....	19
4.1.2. Skrytí bezdomovci.....	20
4.1.3. Potenciální bezdomovci.....	20
4.2. Příčiny bezdomovectví.....	20
4.3. Důsledky bezdomovectví.....	22
4.4. Patologické jevy spojené s bezdomovectvím.....	23
4.4.1. Agresivita a násilí.....	23
4.4.2. Suicidální jednání.....	24
4.4.3. Zneužívání psychoaktivních látek.....	24
4.4.4. Kriminalita a delikvence.....	25
5 Sociální práce s lidmi bez domova.....	26
5.1. Sociální práce.....	26
5.2. Role sociálního pracovníka.....	27
5.3. Poskytované služby v České republice.....	29
5.3.1. Armáda spásy.....	30
5.3.2. Středisko pomoci Naděje.....	31
6 Řešení zadluženosti.....	31
6.1. Formy úhrady dluhů.....	31
6.1.1. Splátkový kalendář.....	31
6.1.2. Osobní bankrot.....	32

6.1.3.	Exekuce.....	33
6.2.	Milostivé léto.....	33
6.1.1.	Milostivé léto v Armádě spásy.....	34
7	Významné změny v právním řádu ČR.....	36
7.1.	Zastavení tzv. bagatelních exekucí.....	36
7.2.	Zastavení tzv. marných exekucí.....	37
7.3.	Další významné změny po novele OSŘ a EŘ.....	37
7.3.1.	Změna pořadí při splácení exekucí.....	37
7.3.2.	Snížení penalizace dlužného zdravotního a sociálního pojištění.....	37
	Závěr.....	38
	Seznam použitých zdrojů.....	40

Úvod

Zadluženost je aktuální a nestárnoucí problém. Téměř každý z nás se s tématem dluhů v životě setkal. Přinejmenším denně v televizi sledujeme reklamní sdělení propagující a vyzdvihující možnost půjčky. Jedná se o rychlé a jednoduché řešení. Reklamy ale záměrně vynechávají drastické dopady půjček. Jedná se tedy o klam.

Ve skutečnosti na lidi po podepsání smlouvy čekají povinnosti. Splácení, které nelze nedodržet. Ani oddálení splátky není řešením. Částka se začne navyšovat a jedinec nemusí být schopen ji včas a celou splatit. Nejdrastičtějším koncem je exekuce, kdy jedinec ztratí střechu nad hlavou.

Zadlužením trpí vysoké procento jedinců. V roce 2021 bylo rizikově zadlužených 11 % občanů České republiky. Vyplývá to z průzkumu České bankovní asociace (ČBA).

Zároveň má ale většina z nás určité povědomí o povaze půjček. Máme přístup ke statistikám, které vyčíslují obrovský objem půjček českých domácností. Ve škole jsme byli informováni o nesplácení dluhů a možnosti exekuce. I přes všechny znalosti, které o půjčkách máme, si nadále půjčujeme. Řešení je totiž tak jednoduché a s budoucností si zatím starosti dělat nemusíme. V některých případech se zdá půjčka nevyhnutelná.

Pokud přijdeme o zaměstnání, ztrácíme pravidelný příjem. Půjčka se poté jeví jako správné řešení. Dalšími důvody mohou být úrazy či nemoci.

Pokud není člověk řádně informován o dluhové problematice, po sjednání smlouvy neví přesně, co dělat. Problém je stále aktuální, i když teď už peníze máme. Pokud se problém nevyřeší, je pravděpodobné, že na následující splátku nebudeme mít peníze. Někoho napadne vzít si další půjčku, což ale konečně pouze dluh zvyšuje. Jedná se o kruhovou situaci, ze které se není snadné dostat ven. Konečnou fází je ztráta domova a zaměstnání, případně rozpad rodinných vztahů a přátelství. Stávají se lidmi bez domova a bez výhledu na šťastnou budoucnost.

Zadlužení jedinci kvůli dluhům nemají přístup na trh práce a přispívají k dědičnosti chudoby. Mezi nejvíce ohrožené skupiny patří mladé matky samoživitelky, osoby ze sociálně vyloučených lokalit, drogově závislí a lidé se zdravotním postižením.

Za zadlužeností stojí chybějící legislativní nástroje ke zmírnění zadluženosti a dále nedostatečná finanční gramotnost. V České republice se nadále nedaří prosadit novely exekučního řádu, včetně tzv. exekuční teritoriality. Ta usiluje o to, aby měl každý dlužník jednoho exekutora, který mu byl přidělen nezávislým soudem. To by účinně zrušilo stávající vazby mezi exekutorem a věřitelem a došlo by k omezení byznysu s exekucemi.

V současnosti každý rok probíhá zhruba 500 tisíc exekučních řízení. Stejný člověk může jít do exekuce několikrát. Exekutor stejně musí celý proces započít znovu.

Dluhové pasti mají důležité místo v oblasti sociální práce. Zadlužení lidé v mnoha případech sami neví, jak správně postupovat. Pokud se jedná o osoby, které přišly i o domov, je potřeba okamžitě jednat a zajistit jim šanci na dobrou budoucnost. Zde je velmi důležitá pomoc sociálního pracovníka. Ten musí mít dobré znalosti týkající se oblasti zadlužení.

S problémem dluhů se setkávám ve své práci, což mě přimělo k zamyšlení. Pracuji na pozici sociální pracovnice nízkoprahového denního centra a noclehárny v neziskové organizaci Armáda spásy v Brně, nabízející služby pro osoby bez domova. Zde se denně setkávám s lidmi, kteří jsou bez domova, přichází z ulice. Není důležité, zda se jedná o dospělé jedince, kteří právě dovršili 18 let, osoby ve středním věku nebo seniory. Do dluhové pasti spadne kdokoliv bez ohledu na věk.

Armáda spásy nabízí služby ve formě Nízkoprahového denního centra, Noclehárny a Azylového domu. Nízkoprahové denní centrum (NDC) poskytuje pomoc všem potřebným, kteří nemají domov nebo jsou v nepříznivých podmínkách. Pomoc je nabízena formou stravy, hygieny, ošacení nebo možnosti telefonátu. Klienti zde mají možnost si odpočinout a pobýt zde během dne, případně začít řešit svou situaci. Noclehárnu mohou za poplatek využít lidé, kteří nemají kde spát. Azylový dům nabízí možnost nepřetržité služby pro muže, ženy a pro matky nebo rodiny s dětmi. Služba je nabízena lidem, kteří nemají domov. Azylový dům poskytuje komplexnější služby zahrnující například kuchyňku pro přípravu jídla, pomoc při vyřizování úředních záležitostí atd.

Cílem práce je přiblížit čtenáři fenomén bezdomovectví v korelaci se zadlužením a dluhovou pastí. Tedy popsat oba jevy, jejich příčiny a důsledky, ale také uvést možná řešení situace.

První část práce se věnuje dluhové pasti. Jsou zde uvedeny a popsány základní finanční pojmy. Dále uvádím informace, které byly zveřejněny Českou bankovní asociací o finanční gramotnosti obyvatel České republiky. Druhá část práce se zabývá jevem bezdomovectví. Popisují zde formy bezdomovectví, příčiny a důsledky, a patologické jevy spojené s bezdomovectvím. Poslední část práce se věnuje řešení jak zadluženosti, tak i bezdomovectví. Zde popisují organizace zabývající se péčí o bezdomovce, z nichž nejprominentnější je Armáda spásy. Uvádím možné formy řešení zadluženosti a nové legislativní úpravy ve prospěch zadlužených jedinců. Informuji o akci Milostivé léto, které umožnilo mnoha zadluženým lidem se opět vrátit do normálního života.

1 Definice základních finančních pojmů

1.1. Dluh a závazek

Dluh je dle právo věřitele na určité plnění vůči dlužníkovi, které vzniká ze závazku. Závazek je právně definován paragrafem § 1721 nového občanského zákoníku. Závazek je právní vztah mezi nejméně dvěma subjekty, nazývanými věřitel a dlužník.

Ze závazku vzniká dlužníkovi povinnost něco dát, něco vykonat, něco strpět, či se nějaké činnosti zdržet. Věřiteli naopak ze závazku vzniká právo na to, aby dlužník svou povinnost vykonal či splnil. Věřitelovo právo na splnění povinnosti nazýváme pohledávka.¹

Závazky vznikají následovně:

- 1) Závazek vznikne na základě právního jednání. Ta se rozlišují na jednostranná a dvoustranná, či případně i vícestranná jednání.
 - Jednostranná právní jednání zahrnují výpověď, vzdání se práva atd. Je to tedy pouze jednostranný projev vůle.
 - Dvoustranná právní jednání zahrnují smlouvu nebo dohodu. Je to projev vůle obou stran, na kterém se strany ujednaly a je obsahově pro obě strany stejný.
- 2) Závazek vznikne na základě jiných právních skutečností, s nimiž zákon spojuje vznik závazku. Stane se tak v případě smluvní pokuty (tzn. porušení závazku).
- 3) Závazek vznikne ze zákona.

Ve většině případů je závazek zároveň právem i povinností pro obě strany navzájem. Ve smlouvě se obvykle nachází více závazků, které povinnosti a práva mezi subjekty rozdělí. Každý subjekt má tedy poté určité povinnosti a určitá práva.²

1.2. Dluh a pohledávka

Pohledávka je definována jako právo věřitele na plnění. Paragrafy § 496 a § 498 nového občanského zákoníku pohledávku určují jako nehmotnou movitou věc. Pohledávka je vyčíslitelná, má určitou cenu, která může být vyjádřena. Může zakládat právo na peněžité i nepeněžité plnění.³

¹ KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka, [online].

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

Dluh je definován jako opak pohledávky, jedná se tedy o povinnost dlužníka plnit. Dlužník má povinnost dluh splnit, ale na jeho straně je i právo plnit. To je právo, na jehož základě má věřitel plnění přijmout.

Dalším určujícím faktorem pohledávky a dluhu a jejich termín splnění. Poslední termín, kdy již dlužník musí plnit, se u peněžitých pohledávek označuje jako splatnost. U nepeněžitých pohledávek se v takovém okamžiku pohledávka označuje jako dospělá. Nesplní-li dlužník pohledávku v okamžiku dospělosti, je v tzv. prodlení.⁴

Dluh má být splněn řádně a včas. Termín řádně označuje podmínky, které byly mezi dlužníkem a věřitelem ujednány. Pokud si strany podmínky neujednaly, termín řádně se váže k podmínkám stanovených právním předpisem. Dlužník plní na vlastní náklad a nebezpečí.

Dlužník není povinen závazek splnit osobně, kromě případů, kdy si osobní plnění strany ujednaly, nebo se plnění konkrétně váže na dlužníka (např. kresba malíře).

1.3. Půjčka a úvěr

Z právního hlediska je základní rozdíl v tom, že předmětem úvěru jsou pouze finanční prostředky, předmětem půjčky ale může být jakýkoliv předmět.

Úvěr a půjčka jsou také rozdílně právně upravené. Úvěr je definován zákonem o spotřebitelském úvěru, úvěr je rozebrán v občanském zákoníku. Půjčku tedy může poskytovat kdokoli, protože předmětem půjčky nemusí být pouze peníze. Úvěr naopak může poskytnout pouze subjekt s podnikatelským oprávněním. Tím může být kupříkladu banka.⁵

V případě úvěru i půjčky jsou klientovy poskytnuty peněžní prostředky a je domluvena odměna za půjčení, tzv. úrok.

1.4. Dluhová past

Dluhová past je také označována často jako dluhová spirála. Je to stav v rozpočtu, kdy dochází k vyšší a vyšší neschopnosti dlužníka splácet svoji půjčku. Mnozí dlužníci tuto situaci řeší ještě větším zadlužením – dalšími půjčkami na již předešlou půjčku. Bohužel většina těchto půjček je nabízena za velmi špatných podmínek.

Výše splátek za jeden měsíc neustále narůstá. Tato situace může vyskalovat v osobní bankrot. Nejvíce ohroženými lidmi jsou lidé, kteří mají podprůměrně vysoké příjmy a dosáhli nižšího vzdělání.

⁴ KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka. [online].

⁵ Jaký je rozdíl mezi půjčkou a úvěrem? *Moneta* [online].

Nejde ale pouze o jednotlivce, kteří upadají do dluhové pasti. I mnohé státy využívají nových půjček na již předešlou půjčku. Tato situace může vyústit v takzvaný státní bankrot. V Evropě je velmi známá dluhová krize v Řecku.

1.5. Splácení řádně a včas

Pokud si půjčíme peníze, vzniká nám povinnost peníze vrátit řádně (tj. všechny) a včas (tj. v dané lhůtě). Zaplatíme-li později nebo nezaplatíme-li celou částku, věřitel má právo na nás uvalit sankci. Taková situace může nastat, máme-li splácet 1000 Kč ke 10. dni měsíce, ale my zaplatíme až 11. dne měsíce nebo zaplatíme pouze 990 Kč. V takovém případě jsme v prodlení a věřitel má právo nás sankcionovat.⁶

Důležité je, aby měl dlužník informaci o tom, kdy je teprve dluh splacen. Dojde k tomu teprve v okamžiku, kdy se částka objeví na účtu věřitele. Půjčka tedy není splacena dnem, kdy peníze z účtu odešleme (trvá do 3 dnů, než dojde k připsání) nebo podáme poštovní poukázku (trvá do 5 dnů, než dojde k připsání).

Není doporučeno posílat peníze poštovní poukázkou k vyplacení věřiteli v hotovosti. Ke splacení dluhu dojde vyplacením poštovní poukázky, záleží tedy na věřiteli, kdy si nechá poštovní poukázku vyplatit. Existuje ale nejvyšší lhůta pro vyplacení poštovní poukázky, což bývá 30 dní ode dne, kdy byla poštovní poukázka podána. V této situaci tedy může být příčinou prodlení dlužníka samotný věřitel.

Dluh můžeme splatit i téhož dne, pokud peníze předáme bance, která vede věřitelův účet.

1.6. Aktivní zjištění dluhů

Často se stává, že osoba, která má dluhy, jich má povícero u mnohých institucí a na některé z dluhů zcela zapomněla nebo si není jista, jakou částku přesně dluží. Instituce však na dluhy zcela jistě nezapomněly a v budoucnosti budou částky od dlužníka vymáhat. Dlužník, který o dluhu neví, se postupně dostane do prodlení. V prodlení může být i několik let, v jejichž průběhu se původní částka bude značně navyšovat. Navyšení může zahrnovat sankce či poplatky za zpracování pohledávky. Velmi častými případy podobného rázu jsou pokuty za jízdu bez jízdného. Jsou známy případy, kdy původní pokuta v hodnotě 200 Kč byla navyšena až na hodnotu 8 000 Kč a více.⁷

Pokud nevíme jistě, zda nějaké instituci nedlužíme, nebude stačit pouze podat žádost o výpis z registru dlužníků. Je potřeba také kontaktovat další poskytovatele služeb a být aktivní při jejich vyhledávání a zjišťování dalších dluhů.

⁶ Dluhy. *Ministerstvo financí ČR* [online].

⁷ Tamtéž.

Nejvíce dluhů mají lidé v případě:⁸

- neuhrazené faktury u telekomunikačních společností / mobilních operátorů,
- neuhrazené pojistné na zdravotní pojištění u zdravotních pojišťoven,
- neuhrazené pojistné na sociální zabezpečení u České správy sociálního zabezpečení,
- pokuty (např. za jízdu bez platné jízdenky nebo za dopravní přestupky),
- poplatky (např. za svoz komunálního odpadu, za psa, jiné poplatky v místě současného nebo minulého bydliště, za lékaře),
- neuhrazené splátky u leasingových společností, u úvěrových i nebankovních institucí a pojišťoven, z kreditních karet atd.,
- neuhrazené splátky za elektrickou energii, plyn, topení a vodu u jejich poskytovatelů.

Z důvodu předcházení zadlužení je doporučeno kontaktovat zdravotní pojišťovnu, mobilního operátora a další poskytovatele služeb, pokud si změním jméno, trvalé bydliště apod. Vhodné je také kontrolovat zda-li jsou trvalé platby na našem účtu stále aktuální a nezvýšila-li se požadovaná částka.

2 Zadluženost v České republice

Celkový dluh obyvatel České republiky datován k prvnímu pololetí roku 2020 odpovídal hodnot 2,52 bilionu korun českých. Dluh se meziročně navýšil o 143 miliard Kč. Z dat je patrné, že růst zadluženosti domácností v ČR pandemie onemocnění COVID-19 nepozastavila a taktéž následný ekonomický pokles taktéž ne. Data poskytl Bankovní a Nebankovní registr klientských informací.⁹

Za růst dluhu domácností mohou především úvěry na bydlení. Celková částka z úvěrů na bydlení se meziročně navýšil o 133 miliard Kč a poprvé v historii překročil částku dva biliony Kč.

⁸ Tamtéž.

⁹ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

Ke konci měsíce června roku 2020 mělo sjednanou hypotéku či úvěr ze stavebního spoření přes 1,1 milionu občanů. Docházelo tak ke snížení počtu jedinců v řadě už šest čtvrtletí. Meziročně došlo ke snížení počtu lidí, kteří si úvěr nebo stavební spoření sjednaly o více než 8 000.¹⁰

Meziroční pokles nastal ve většině krajů České republiky. K nejrapidnějšímu snížení počtu osob s těmito úvěry byl zaznamenán v krajích Vysočina a Zlínský kraj. Pouze ve třech krajích došlo k meziročnímu příbytku, a to ve Středočeském kraji, Plzeňském kraji a v Praze.

I když dochází k úbytku lidí, kteří si sjednali hypotéku, celková částka rovna dluhu z těchto úvěrů nabývá. K nejrychlejšímu nárůstu došlo k meziročnímu nárůstu v Plzeňském kraji a na Vysočině, a to o osm procent.

S termínem dluh bylo v minulosti mnohdy spojováno otroctví. Zejména proto, že většina otroků, především z Mezopotámie, ztratila svá práva a octla se v této situaci kvůli své zadluženosti. Možná to je důvod, proč jsou i v dnešní době dluhy vnímány jako novodobé otroctví. Nyní je již ale otroctví ve většině zemí zakázané a o jeho zákazu pojednává i mezinárodní právo.

Je Česká republika národem dlužníků nebo spořivých? V globálním měřítku jsou Češi považováni spíše za lidi, kteří zvládají svoji finanční situaci korigovat. Čeští občané jsou vzhledem k ostatním národům Evropy spořiví, ale i přesto jsou zadlužené celé domácnosti nebo jedinci a bohužel mnozí z nich nezvládají své dluhy splácet. Tito lidé se poté ocitají v nelehkých situacích, které mají vliv na jejich zdraví, sociální život a další důležité aspekty života jedince.

Míra zadluženosti neustále v české republice roste, ale na druhou stranu je pravda, že vyšší zadluženost jej jedním ze znaků více vyspělých zemí. Proto je nutné, při porovnávání s ostatními zeměmi Evropy, vždy uvést k porovnání i hrubý domácí produkt dané země. Podle údajů Trading Economics (06/2018) je zadluženost v Česku zhruba 31 % HDP naší země. V porovnání s ostatními vyspělými zeměmi jsou tedy čeští obyvatelé v poměru k HDP méně zadlužení. Němečtí obyvatelé jsou na tom o něco hůře. Jejich zadluženost vzhledem k jejich HDP činí 52 %. O něco horší situace je například v Americe, kde je zadluženost zhruba 76 %. Zemí, která je ale nejvíce zadlužena vzhledem ke svému HDP je Švýcarsko s téměř 129 %.¹¹

V současné situaci podle údajů poskytnutých Českou národní bankou je dluh českých občanů přes 1,7 bilionu korun. Asi 1.2 bilionu z této částky tvoří hypotéky a úvěry na stavební spoření. Z tohoto údaje lze tedy odvodit, že Češi si nejvíce půjčují na své bydlení, jedná se tedy o investice, které mají podle základů finanční gramatiky do budoucna smysl. Zhruba 300 miliard jsou krátkodobé spotřebitelské úvěry, to bývají nejčastěji půjčky na Vánoční dárky, dovolené, domácí spotřebiče nebo třeba motorku. Podle údajů poskytnutých Českou bankovní asociací zhruba 60 % českých obyvatel, již má nějaké zkušenosti se zmíněnými krátkodobými spotřebitelskými úvěry.¹²

Zbývajících zhruba 160 miliard pak činí úvěry poskytnuté živnostníkům.

¹⁰ Tamtéž.

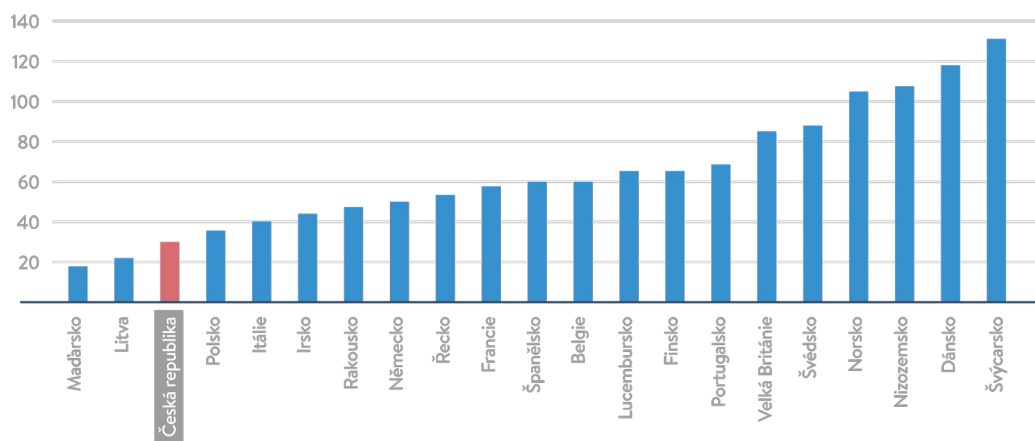
¹¹ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

¹² Tamtéž.

Kromě závazků a poskytovatelů úvěrů mají čeští občané také množství dalších dluhů i vůči jiným firmám, občanům či institucím. Asociace neúplných rodin odhaduje, že Češi dluží částku cca 10 miliard korun, jež tvoří výživné. Svaz českých a moravských bytových družstev uvádí, že dalších více než 250 milionů korun tvoří dluh vůči družstvům a společenstvím vlastníků jednotek. Ty musí za lidi, které neplatí, hradit nezaplacené peníze za energie a společné náklady. Další dluhy tvoří kupříkladu nezaplacené služby poskytnuté mobilními operátory, dodavateli energie a dále neuhrazené pokuty, komunální poplatky, daně a odvody na zdravotní a sociální pojištění. Přesnou hodnotu těchto dluhů nevíme, jelikož nebyla přesně zjištěna. Víme však, že celkový objem těchto dluhů je velmi výrazně nižší než celkový dluh vůči finančním institucím.¹³

Příznivý je ale pro Českou republiku v porovnání s dalšími vyspělými zeměmi poměr celkového zadlužení domácností a hrubého domácího produktu. Dle dat poskytnutých společností Trading Economics je zadlužení občanů České republiky cca 31,8 % HDP naší země, přičemž tohle procento je výrazně podprůměrné ve srovnání s ostatními evropskými a dalšími mimoevropskými vyspělými státy. Pro srovnání uvedeme zadlužení v poměru k HDP pro jiné země: Německo – 52,5 %, USA – 76,6 % a Švýcarsko s nejvyšším celosvětovým procentem – 128,8 %.¹⁴

Zadlužení domácností v poměru k HDP (v %)

Zdroj: Trading Economics (06/2018)

Obr. 1: zadlužení domácností evropských zemí v poměru k HDP

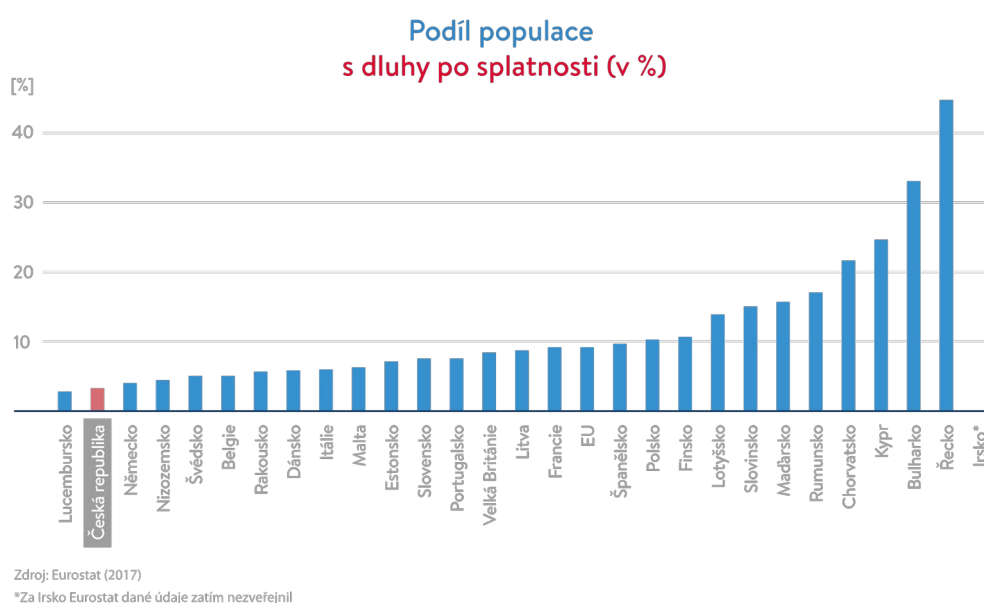
Dle údajů Bankovního a Nebankovního registru informací postupně ubývá u Čechů problémů se splácením půjčky. Podle poskytnutých dat zaznamenaly pokles meziročně na 36.6 miliardy korun o 8.3 %. Bohužel to stejné nelze říci o zadluženosti Čechů, která každým rokem roste. Na druhou stranu je pozitivní zprávou, že se snižuje počet dlužníků, kteří úvěr nezvládají splácet. Například pokles mezi lety 2017-2018 činil kolem 35 000 občanů. V roce 2018 bylo zaznamenáno zhruba 290 000 osob, které

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

nezvládají půjčku splácet. Vyhledky na budoucnost vypadají příznivě, pokud by se situace nadále podobně vyvíjela. Registr Solus potvrzuje zmíněnou příznivou situaci, podle něj, je totiž počet dlužníků, kteří nezvládají splácet nejnižší za posledních 10 let.¹⁵

Podle údajů poskytnutých Eurostatem, který monitoruje nejenom nesplácený dluh z úvěrů, ale i dluhy na nájemné, vodu a energie, je na tom Česká republika velmi dobře. Česko má druhý nejnižší podíl dlužníků se závazky po splatnosti. V roce 2017 mělo v Česku problém se splácením těchto výdajů zhruba 3.2 % obyvatel a v Evropské unii průměrně 9.3 % populace. Nejlépe na tom bylo Lucembursko, které jako jediné předstihlo Česko se svými pouhými třemi procenty dlužníků. Dále na tom bylo velmi dobře například i Nizozemsko, Švédsko nebo Německo. Naopak nejhůře podle získaných dat dopadlo Bulharsko a Řecko, kde problém se svým splácením zaznamenaly u třetiny obyvatel zmíněných zemí.¹⁶

Obr. 2: podíl populace evropských zemí s dluhy po splatnosti

Díky tomu, že Češi mají u různých finančních institucí uloženo celkem zhruba 3.5 bilionu korun, lze Česko považovat za nejbohatší stát na východní Evropě. Pokud by se ale v úvahu braly všechny státy světa, byla by Česká republika na 26. místě. Podle údajů evropské společnosti Intrum jsou Češi velmi spořiví. Pravidelně 72 % Čechů šetří své měsíční úspory v průměru ve výši 4 000 korun. Průměr v Evropě činí pouze 59 % občanů, kteří své peníze spoří. Nejlépe dopadlo Švédsko, které jako jediné předstihlo Česko. Ve Švédsku spoří 74 % obyvatel.¹⁷

I přes to, že Česká republika vyniká spořivostí, a přes schopnosti Čechů dodržovat a platit své závazky, je v Česku hodnota exekucí vedena přes 4,6 milionu korun na více než 820 000 fyzických osob.

V období po hospodářské krizi se objem exekucí výrazně zvýšil, což bylo způsobenou dopadem krize na finanční situace jednotlivých domácností. V této době

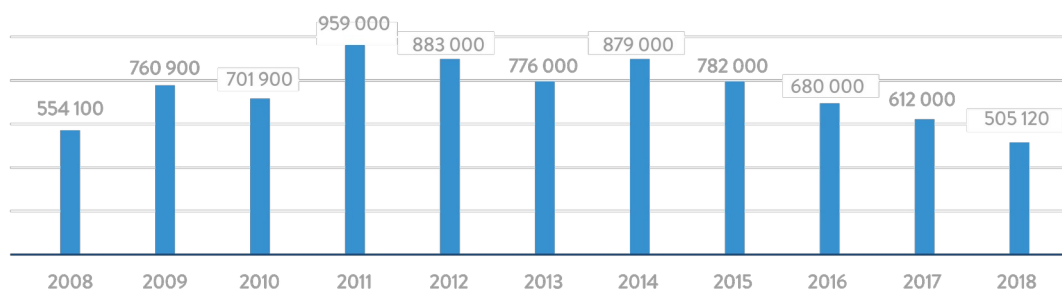
¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

¹⁷ Tamtéž.

domácnostem vznikaly dluhy, které se téměř nedaly splatit. Příčinou zároveň byla nedostačující regulace poskytování úvěrů, což bylo zneužito některými nebankovními poskytovateli. Nabízeli půjčky s vysokým úrokem a vydělávali ze sankcí vzniklých nezaplacením dluhu. Několik tisíc dlužníků bylo následkem uvrženo do dluhové spirály, z níž po následujících, často i desítek, let nedokázali dostat ven. V posledních letech se situace již zlepšila.

Vývoj počtu nařízených exekucí za posledních 11 let

Zdroj: Exekutorská komora ČR

Obr. 3: vývoj počtu nařízených exekucí v letech 2008 až 2018

2.1. Vyhlídky do budoucnosti

Za posledních let došlo k přijetí celé řady změn v legislativě, jež mají sloužit jako prevence vzniku dluhových pastí. Nejdůležitější legislativní změnou týkající se zadlužení je nový zákon o spotřebitelském úvěru. S jeho účinností došlo k odstranění nežádoucích praktik, které byly v minulosti provozovány, a zabezpečení velké míry ochrany lidem, kteří si chtějí nyní či v budoucnosti sjednat půjčku. Legislativní změny a také lepší hospodářská prosperita mají za následek úbytek lidí, kteří spadli do dluhové pasti a nejsou schopni své dluhy splácet. Naopak příjem a úspory domácností se zvýšili. Objem nově zahájených exekucí klesá. Tato pozitivní skutečnost by měla s vysokou pravděpodobností přetrvávat i do následujících let. Dluhy by tedy neměly mít tak vysokou roli v akutních problémech naší republiky. Pro lidi, u kterých nedošlo ke splacení těžce splatitelných dluhů z minulosti, je od 1. června 2019 poskytnuta pomoc v podobě nových pravidel oddlužení.¹⁸ Je tak umožněn návrat do běžného života lidem, kteří nebyli dříve schopni tohoto dosáhnout.

¹⁸ Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online].

3 Finanční gramotnost v České republice

Současná situace v roce 2021, kdy pandemie covid-19 diktuje naše každodenní životy, se podepsala nejen na peněženkách obyvatel České republiky, ale také na jejich znalostech a informacích o financích. Po postupném vzrůstu indexu gramotnosti v několika posledních letech, který každý rok měří Česká bankovní asociace, tento rok index klesl na hodnotu 55. To je stejná hodnota, která byla naměřena také před čtyřmi lety, v roce 2017.¹⁹

Česká bankovní asociace v roce 2021, stejně jako v předcházejících letech zaznamenala následující trend: s vyšším vzděláním se zvyšuje také informovanost týkající se financí.²⁰

Nejtěžší otázkou pro respondenty bylo dle výzkumu, stejně jako v letech minulých, určit, který z navrhovaných úvěru je pro ně z hlediska úrokové sazby nejvýhodnější. Správně odpověděla pouze třetina respondentů.

Pokles indexu finanční gramotnosti by mohl být vysvětlen tak, že v současní době pandemie má většina obyvatel jiné starosti a o financích přemýšlí pouze v souvislosti se svou vlastní domácností. Lidé tedy nemají na finanční sebevzdělávání chuť ani čas.

Průzkum agentury Ipsos ukázal, že narozdíl od let před propuknutím pandemie se Češi méně orientují ve finančních oblastech, zajímají je především záležitosti a informace týkající se pouze jich samotných a také vnímají mnoho informací o finančních produktech jako zbytečné.²¹

Pandemie se promítla do uvažování Čechů. Jsou opatrnější a také více přemýšlí nad každou utracenou korunou. Jejich plán do budoucnosti je více spořit, plánovat své výdaje a o penězích celkově více uvažovat. Takový plán má zejména mladší generace.

Ovlivnila pandemie koronaviru Vaše uvažování o financích?

Obr. 4: pandemie koronaviru a uvažování obyvatel České republiky o financích

¹⁹ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

Respondenti dále většinou uvedli, že si myslí, že jejich znalosti jim v oblasti financí stačí, ale v určitých situacích se raději poradí s odborníkem. Oproti předchozím letem však narostl počet lidí, kteří si často spíše nevědí rady a své znalosti považují za nedostatečné. Takových lidí je třetina.

Průzkum ukazuje, že Češi jsou si nejvíce jisti v oblasti hospodaření a rozpočtu, a ve spoření. Opakem je poté oblast investování.²²

Pokud si lidé neví rady, odpovědi nejčastěji hledají na internetu. Nejvyšší důvěru mají srovnávače produktů na trhu a kalkulačky na webových stránkách bank. Nejen odpovědi na otázky se pro Čechy přesunuly na internet. Také sjednávání různých produktů se nyní odehrává na internetu a 40 % Čechů si častěji zřizuje finanční služby online.²³

Obr. 5: znalosti o financích obyvatel České republiky

Velká většina Čechů si zvykla odkládat a uschovat určitou částku svých financí. Finanční rezerva je ukládána z mnohých důvodů. Patří sem především nečekaná událost a stárí. Dalšími důvody spoření jsou dovolená, konkrétní zboží, bydlení a vzdělávání.

Michal Straka uvádí, že pokud si spoříme na důchod, tak odkládáme nejčastěji 1000 Kč měsíčně. Nejvíce takto spoří muži ve věku 54-65 let. Také doplňuje, že spořivější jsou lidé s vyšším vzděláním.²⁴

Pokud se zaměříme na celou populaci, vydržela by rezerva lidem nejčastěji po dobu 3 měsíce (27 % obyvatel České republiky), pětina obyvatel by vydržela pouhý jeden měsíc. Jakoukoliv rezervu nemají nejčastěji mladí lidé do věku 26 let. Ti, kteří si rezervu odkládají pro případ neočekávaných situací, si tvoří rezervu nejčastěji do 2 500 Kč (60 %).²⁵

²² Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

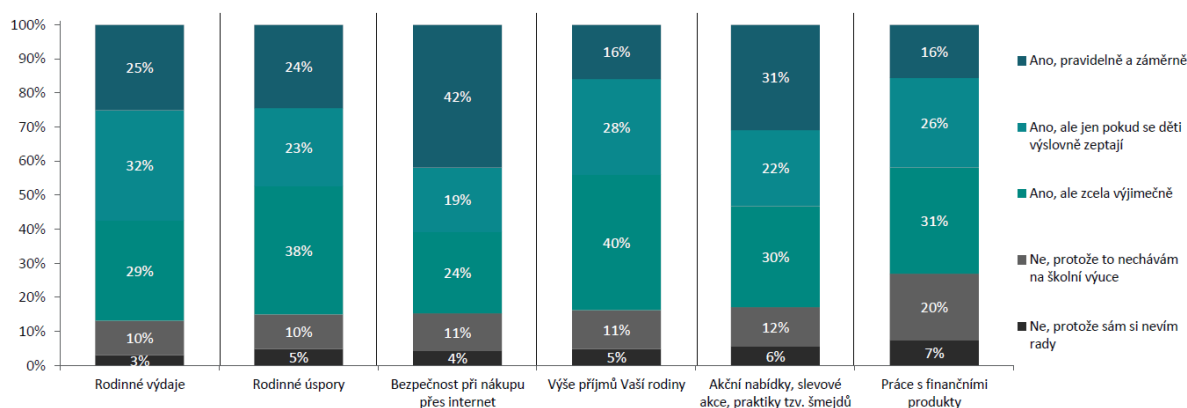
Dle odborníků by měla mít rezerva ideálně hodnotu šestinásobku měsíčních výdajů domácnosti. Toto platí u necelé poloviny obyvatel. Rezerva na šest měsíců předchází stresu a ukvapeným rozhodnutím, kterých v budoucnosti litujeme.

Pandemie koronaviru Čechy prověřila v rámci připravenosti na nečekané situace v oblasti financí. Lidé hospodařili rozumně a zodpovědně. Také se přizpůsobili novým podmínkám, tak aby pomohli svému rodinnému rozpočtu. Došlo k omezení každodenní spotřeby a odložení větších nákupů.

Dle průzkumu uložená finanční rezerva bohatě stačila u 28 % obyvatel, stačila jen tak tak (27 %) a 29 % obyvatel rezervu ani nevyužilo.²⁶

Čtvrtina Čechů dále sdělila, že jejich znalosti týkající se financí pramení především ze svých vlastních zkušeností. Pětina získala nejvíce informací od svého poradce. Lidé si myslí, že vzdělávání v oblasti financí mělo být poskytováno především školním systémem. Zároveň 56 % respondentů uvedlo, že školní systém je také důvodem zhoršující se úrovně finanční gramotnosti.²⁷

Důležitá v oblasti finančního vzdělávání, stejně jako v mnoha dalších oblastech, je také rodina. I když finance nejsou v určitém okamžiku přímo tématem, děti se od rodičů učí. Dle výzkumu se 29 % rodičů snaží o předání svých zkušeností s financemi svým potomkům na prvním stupni základní školy a 26 % rodičů dokonce dětem v předškolním věku.²⁸ Tématem rozhovorů bývá nakupování přes internet nebo různé slevy a akce. Naopak spíše výjimečně se debatuje o výši příjmu rodiny nebo úsporách rodiny.

Obr. 6: témata hovoru v oblasti financí mezi rodiči a dětmi

4 Bezdomevctví

²⁶ Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. ČBA [online].

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

Bezdomovec je český termín, jímž se označuje osoba, která nemá domov nebo nemá možnost dlouhodobě využívat nějaké přístřeší. Bezdomovectví je poté způsob života, který tyto osoby vedou, a také tento jev jako takový.

Jev bezdomovectví je nejvíce patrný v okrajových, chudých částech větších měst. Bezdomovectví je negativní jev a samo jde ruku v ruce s dalšími negativními jevy. To může být např. sociální izolovanost, psychické strádání atd.

4.1. Formy bezdomovectví

4.1.1. Zjevní bezdomovci

Zjevní bezdomovci jsou nejčastěji ti, které si nejčastěji vybavíme pod pojmem „osoba bez domova“.

Jsou to lidé zanedbaní, ošuntělí, žijící na ulici, přespávající na místech jako je nádraží, lavičky, opuštěné domy. Také často navštěvují azylové domy, denní centra či noclehárny. Tyto organizace jim poskytují základní služby, např. stravu, možnost hygieny, místo na přespání, možnost zatelefonovat si atd.

Těmto lidem chybí soukromý prostor, který by mohli nazývat domovem. Jejich chování je jiné než společnosti. Jednají dle jiných mravních zásad a norem, než jsou standardem pro ostatní lidi. Toto abnormální chování může být důsledkem lhostejnosti k žití života nebo neschopností chovat se dle norem společnosti.

Tuto skupinu bezdomovců můžeme dále dělit na bezdomovce stálé a dočasné.

Stálí bezdomovci nejsou schopni (a následkem někdy i neochotni) změnit svou nepříznivou situaci. Jsou to lidé tak zvyklí na svůj život, že už se ho nesnaží změnit. Nemají trvalé zaměstnání, střídají různé drobné práce.²⁹

Dočasní bezdomovci se aktivněji snaží změnit svou situaci, alespoň do určité míry. Hledají zaměstnání, bydlení, navštěvují organizace, které jim mohou pomoci. Příčinou jejich bezdomovectví je nejčastěji ztráta zaměstnání, bydlení neb rozvod.³⁰

U zjevných bezdomovců vedla k bezdomovectví jedna ztráta, která měla za následek další ztrátu atd. U lidí s domovem, kteří jsou poměrně úspěšní, panuje názor, že každý člověk je zodpovědný za své chování. Je to ale pravda? Poruchy v procesu socializace, ale i nemoc, stáří, problémy v rodině či mentální onemocnění mohou vést k vyloučení osoby na okraj společnosti.

Bezdomovci se po ztrátě domova ocitají v kruhu, ze kterého se neumí dostat. Ztráta zaměstnání vede k ztrátě bydlení, to vede k ztrátě dokladů atd. S každou další ztrátou se jim východisko z jejich situace vzdaluje.

²⁹ ŠAFARŽÍKOVÁ, M. Lidé bez domova, s. 376.

³⁰ Tamtéž, s. 377

Největší skupinu bezdomovců tvoří lidé ve věku 30-54 let, tato skupina tvoří celkových 51,1 %.³¹

4.1.2. Skrytí bezdomovci

Skrytí bezdomovci tvoří větší část bezdomovecké populace než zjevní bezdomovci. Pro tuto skupinu je hlavním znakem, že nenavštěvují organizace zaměřující se na pomoc lidem bez přístřeší. Důvodem může být nedostatek těchto organizací v místě, kde žijí, nebo k tomu mají osobní důvod.

Žijí ve squatech, ve sklepech, ve starých domech a automobilech nebo u příbuzných či přátel.³²

Skrytí bezdomovci často mění svá bydliště, mají zdravotní problémy a problémy s policií a úřady. Sami tito lidé se ale za bezdomovce nepovažují.

V období zimy jsou jejich přístřeší nevhodná k obývání, proto je opouštějí a vyhledávají, již jako zjevní bezdomovci, ubytování v organizacích. Po skončení zimy ale toto ubytování opouštějí a vrací se do svých původních přístřešků.

Mezi tuto skupinu lidí patří také často právě propuštění vězni, mladí dospělí, kteří opouštějí dětský domov. Nejvýraznější skupinou jsou ženy, které mají děti. Bezdomovectví těchto žen je důsledkem nedostatečné legislativy. Ta neposkytuje žádnou ochranu matkám a týraným ženám.

4.1.3. Potenciální bezdomovci

Patří sem lidé, kteří jsou bezdomovectvím ohroženi. Tito lidé žijí v těžkých životních podmínkách. Jejich příjem je nízký, na hranici životního minima. Jediná skutečnost, která je odděluje od potenciálního života jako bezdomovce je těžší situace či překážka, přes kterou se nemusí dostat.

Do této skupiny také patří vězni, kteří mají být propuštěni a mladí dospělí odcházející z dětského domova.³³

4.2. Příčiny bezdomovectví

Příčiny bezdomovectví se dají rozdělit do dvou skupin.

První z nich je skupina zahrnující příčiny, které plynou ze změn, které mají vliv na společnost či část společnosti jako celek. Patří sem například nezaměstnanost, omezený přístup na trh práce pro znevýhodněné osoby atd.³⁴

³¹ VÁNĚ, J.; KALVAS, F. Homelessness, s. 113.

³² HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*, s. 41.

³³ Tamtéž, s.57.

³⁴ KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*, s.28

Druhou skupinou jsou individuální problémy. Patří sem individuální selhání, neschopnost či nemožnost vyřešit tíživou situaci. Častou příčinou je například odkládání důležitých záležitostí nebo závislosti.

V mnoha konkrétních situacích je obtížné určit prvotní příčinu, která vedla k bezdomovectví. Problémy se totiž prolínají a tvoří kruh. Uvedeme tedy nejčastější příčiny, které jsou uváděny:

- I. Rodinné vztahy – domácí násilí a alkoholismus v rodině má za následek odchod některých obyvatel domácnosti (především ženy s dětmi) a vyhledání azylových domů.
- II. Nezaměstnanost – ztratí-li zaměstnanec práci a zároveň bydlení ve formě ubytoven, které zaměstnavatel poskytuje.
- III. Dětský domov – po opuštění domova nemá mladý dospělý kam jít
- IV. Závislosti – patří sem jakékoliv závislosti, nejčastěji se vyskytují ve formě alkoholismu, závislosti na drogách a gamblingu.
- V. Útěk z domova – týká se především mladších lidí, kteří opouštějí domov kvůli problematickým vztahům s rodiči.
- VI. Opuštění věznice – po propuštění z vězení se často stává, že člověk nemá kam jít.
- VII. Smrt blízké osoby, osamělost – důsledkem je neschopnost dále fungovat, ztráta samostatného rozhodování, únik ze společnosti.
- VIII. Migrace – nejčastěji z vesnic do měst, lidé po příchodu mají problém najít zaměstnání.
- IX. Stáří
- X. Onemocnění, mentální či fyzické
- XI. Nezákonné užívání bytu – neplacení nájemného, vystěhování.
- XII. Dluhová past – neschopnost splácet své dluhy, navyšování dluhů.

Faktory, které vyvolávají bezdomovectví, se dají rozdělit do dvou kategorií. Jsou zde objektivní a subjektivní faktory.³⁵

Objektivní faktory jsou společenské faktory. Jsou ovlivněny politikou a zákonodárstvím daného státu. Mají vliv na minority, rovnost žen a mužů, lidská práva

³⁵ KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*, s. 31.

a jejich dodržování apod. Mezi rizikové objektivní faktory může patřit nedostatečná zdravotní péče, omezený přístup na pracovní trh pro minority atd.

Subjektivní faktory se týkají konkrétního jedince a jeho života. Subjektivní faktory můžeme dále dělit na materiálové (ztráta zaměstnání či bydlení, nízké příjmy apod.), osobní (závislosti, stáří apod.), vztahové (znásilnění, týrání, diskriminace apod.) a institucionální (propuštění z vězení apod.).

U žen a mužů se faktory nejvíce vyvolávající bezdomovectví liší. U žen se jedná především o vztahové faktory, zatímco u mužů především o materiální a osobní. Muži jsou tedy spíše zodpovědní za své bezdomovectví, ženy jsou spíše nuceny se uchýlit k bezdomoveckému životu kvůli špatným partnerským vztahům a nebezpečným domácím podmínkám.

U dětí a mladistvých jsou nejčastější faktory institucionální. Příčinou bezdomovectví je tedy opuštění ústavu, kde pobývali. Příčinou může být také moderní doba – mladí lidé pasivně sledují média a rodiče bývají přepracováni, což může vést k ztrátě stability rodinného zázemí.³⁶

4.3. Důsledky bezdomovectví

Mezi okamžité problémy, které musí bezdomovec řešit ihned po ztrátě domova, patří hlavně otázka noclehu. V zimním období je tento problém mnohokrát závažnější, protože už bezdomovci jde o zdraví.

Dále se bezdomovec musí vyřešit možnou ztrátu svých dokladů. Bez dokladů je téměř nemožné najít zaměstnání. Často se stává, že pokud mu nepomůže organizace, není sám schopen si je na úřadech vyřídit.

Dalším velmi důležitým problémem je otázka zdraví. Psychické i fyzické zdraví bývá v podmínkách, které nabízí ulice, zhoršeno. Bezdomovci se ovšem nemají na koho v tomto případě obrátit, protože neplatí zdravotní pojištění a tedy nemají k lékaři přístup. Dochází k předčasným úmrtím, k výskytu přenosných infekčních nemocí a výskytu parazitů.

Popsali jsme akutní problémy, které musí lidé bez domova řešit od prvního dne, kdy ztratili domov. Poté je zde i řada dalších důsledků, které je potřeba řešit, sice ne od prvního okamžiku, ale později v blízké budoucnosti.

Prvním a nejzákladnějším problémem je ztráta bydlení. Lidé bez domova používají jako dočasnou střechu nad hlavou různé squaty, chatrče nebo opuštěné domy. Lepší možností pro ty, kteří mají aktuálně finance, jsou ubytovny nebo podnájem.

Dalšími závažnými problémy jsou nemožnost najít zaměstnání a postupný úpadek zdravotního stavu. Hledání zaměstnání může být pro bezdomovce podstatně ztíženo např. zápisem v trestním rejstříku, špinavým vzhledem, nízkým stupněm vzdělání apod. Lidé bez domova tedy často nejsou schopni najít oficiální práci, a proto pokud nějakou

³⁶ GILAROVÁ, P. *Bezdomovectví*.

práci již získají, je to práce „načerno“. To je práce dočasná, často ujednaná pouze ústně, která nevyžaduje kvalifikaci a bývá nedostatečně finančně oceněna. Pokud dokáže člověk bez domova s prací „načerno“ přežít, stále je zde problém neplacení zdravotního a sociálního pojištění. To má a důsledek nezajištěnou lékařskou péči a nezajištěné stáří.³⁷

Zdravotní stav se často v průběhu let, které stráví člověk jako bezdomovec, zhoršuje. Dochází ke zhoršení jak fyzického, tak i psychického zdraví. Důvodem je stres, téměř neexistující životospráva, nedostatečné hygienické podmínky, nedostatečně pestrá strava bez vitamínů. V mnoha případech bezdomovci užívají také návykové látky, které zdravotní stav zhoršují.

Lidé bez domova si také téměř ve všech případech neplatí zdravotní pojištění. V případě vážnější nemoci nebo úrazu jim nebude poskytnuta lékařská pomoc. Také nemají právo na návštěvu obvodního lékaře. Záleží vždy pouze na ochotě konkrétního lékařského personálu, zda-li budou bezdomovce léčit, nebo zda ho odmítnou.

V neposlední řadě je bezdomovec také vyloučen z důchodového pojištění a z nemocenského pojištění, také nemá nárok na sociální péči.

4.4. Patologické jevy spojené s bezdomovectvím

S bezdomovectvím se pojí řada různého tzv. patologického jednání a chování. K nejvýraznějším patří agresivita a násilí, suicidální jednání, zneužívání návykových látek a kriminalita a delikvence.

4.4.1. Agresivita a násilí

Frustrace člověka bez domova, kterou pociťuje v důsledku své situace, se může projevit ve formě agresivity a násilí. Dle Volavky definujeme agresivitu jako manifestní pozorovatelné chování s úmyslem poškodit jiný organismus nebo neživý předmět.³⁸ Agresivita se dá dělit do tří skupin.

První z nich je zlostná agresivita. Jedná se spíše o impulzivní výraz afektu s minimální nebezpečností. Patří sem projevy nenávisti, cílené působení bolesti. Jednání není zaměřené na cíl.

Druhou skupinou je instrumentální agresivita. Jedná se vždy o prostředek, jak dosáhnout cíle. Patří sem sebeobrana a ochrana blízkých.

Poslední skupinou je spontánní agresivita. Agresivní chování přináší emocionální uspokojení a uspokojování dalších potřeb, které jsou abnormální (např. sadismus).

³⁷ LANGEROVÁ, L. *Bezdomovectví jako sociální fenomén naší doby*.

³⁸ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 49.

4.4.2. Suicidální jednání

Suicidální jednání je formou autoagrese. Suicidální jednání jsou všechna jednání, která vedou k sebevraždě či pokusu o sebevraždu. Suicidální jednání nemusí být jednoznačné. Řada lidí, která se o něj pokusí, nechce přímo zemřít, ale zároveň si nepřejí už déle ani žít. Sebevražedné jednání bývá často útekem ze zátěžové situace, se kterou si jedinec neví rady, nebo již nemá sílu pokračovat. Tato situace se mu jeví jako bezvýchodná a jedinou možností, jak se z ní dostat, je sebevražda. Taková situace může nastat, stane-li se člověk bezdomovcem nebo již dlouhodobě pobývá na ulici bez východiska.³⁹

4.4.3. Zneužívání psychoaktivních látek

Psychoaktivní látka je látka, která ovlivňuje psychiku. Některé z těchto látek vyvolávají závislost. Tyto látky se poté označují za návykové. Návykové látky mění psychický stav a při dlouhodobějším užívání se na ni vytváří závislost, která může být fyzická či psychická. Fyzická závislost se týká fyzických projevů, které nastupují při vysazení látky. Patří sem pocení, svalový třes, křeče apod. Psychická závislost je touha po opětovném užití látky při pokusu o jejím vysazení.

Nejrozšířenější návykovou látkou, kterou lidé bez domova užívají, je jednoznačně alkohol. Důvodem je její snadná dostupnost a také skutečnost, že je výrazně nejakceptovanější psychotropní látkou. Jedinou další látkou, jejíž dostupnost je stejně dobrá jako u alkoholu, je tabák, tedy cigarety.

Dlouhodobá konzumace alkoholu způsobuje změny ve většině oblastech mozku. Specifické změny nalezneme především ve funkcích mezimozku, mozečku, a spánkového a čelního laloku koncového mozku. Změn se téměř netýkají subkortikální části. Změny ve středním mozku a kortikálních částech vedou ke zhoršení kognitivních funkcí. Zde dochází k největšímu úbytku objemu mozkové tkáně.⁴⁰

Alkohol negativně ovlivňuje funkci nervové soustavy, srdce a trávicího systému. Při dlouhodobém užívání alkoholu se podstatně zvyšuje riziko poškození jater, mozku, zánět pankreatu nebo nádorová onemocnění horní části trávicí soustavy.

S dlouhodobým užíváním alkoholu se pojí také řada změn chování a jednání. Patří sem úzkosti, deprese, poruchy koncentrace, pocit únavy a vyčerpání apod.

Alkohol může být příčinou toho, že člověk ztratí bydlení a stane se bezdomovcem. Časté jsou ovšem i případy, kdy člověk začne pít až v okamžiku, kdy již bezdomovcem je.

Podívejme se nejdříve na první případ. Závislost na alkoholu dokáže zcela změnit živost závislého jedince. Užívání vede k nemožnosti se soustředit, roztržitosti, nedochvilnosti apod. Následkem často jedinec ztrácí zaměstnání. Dále přicházejí

³⁹ Tamtéž, s. 59.

⁴⁰ FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 94.

o přátele, rodinu a další sociální kontakty. Zbývá jen krok k tomu, aby se stali bezdomovci.⁴¹

Druhou možností užívání alkoholu lidmi bez domova je situace, kdy bezdomovec začne užívat až po ztrátě domova a zaměstnání. Jedinec není schopen nadále unést svoji situaci, proto začne pít alkohol, který ho do určité míry otupí a na určitou dobu mu uleví od problémů.

4.4.4. Kriminalita a delikvence

Kriminalita je chování, které je ve společnosti považováno za trestné. Delikvence je naproti tomu širším pojmem. Zahrnuje kriminalitu, ale také činy, které nejsou klasifikovány jako trestné. To mohou být přestupky nebo trestná činnost osob mladších 15 let.⁴²

Lidé bez domova mívají určité kriminální zkušenosti. Chybím jim ale systematickosti a rafinovanosti, se kterou by mohli provést větší akci. Proto se obvykle jedná o každodenní přestupky, např. krádeže peněženky, žebrání ve středu města apod.

Podívejme se na základní faktory, které zvyšují pravděpodobnost vzniku a rozvoje kriminálního a delikventního chování:

Prvními jsou biologické faktory. Muži se kriminálního chování dopouštějí častěji než ženy. Odborné prameny uvádějí poměr 10:1. Důvodem je agresivnější seberealizace u mužů, než bývá u žen, a také jednání v důsledku vyšší hladiny testosteronu. Dalším faktorem je věk. Kriminálního chování se dopouštějí spíše mladší lidé. Majoritní část vězeňské populace také tvoří lidé do 26 let. Vyšší tendenci ke kriminálnímu jednání dále mají lidé, kteří jsou zvýšeně dráždiví, jsou více impulzivní a jsou méně tolerantní.

Další skupinou jsou psychické faktory. Mezi delikventy můžeme najít jedince na škále od mentální retardace až po genialitu. Bývá ale častější, že delikventního chování se dopouštějí jedinci s nižší inteligencí. Ta dále souvisí s nižší schopností posoudit danou situaci a zvážit důsledky svého jednání. Kriminální chování také nalezneme u vyššího počtu osob s poruchou osobnosti. Jedná se nejčastěji o asociální poruchy či emočně nestabilní poruchu osobnosti (agresivní, výbušná).

Poslední významnou skupinou jsou sociální faktory. Kriminální a delikventní chování nalezneme spíše u jedinců, kteří mají abnormální rodiče, jejich rodina je neúplná či nefunkční nebo byli v dětství týráni, zneužíváni nebo zanedbáváni.

5 Sociální práce s lidmi bez domova

5.1. Sociální práce

⁴¹ ŠTÁDLEROVÁ, L. *Konzumace alkoholu vysokoškoláky Jihočeské univerzity*.

⁴² FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 156.

Sociální práce není jednoznačně definována, neboť každý autor má odlišnou vizi, které konkrétní jevy pod tento pojem spadají.

Obecně můžeme říci, že sociální práce je vědecky fundovaná odborná disciplína, která svými speciálními metodami zajišťuje provádění péče o člověka na profesionálním místě.⁴³

Sociální práce se zabývá uplatněním společenské teorie a výzkumem, který by vedl k lepšímu pochopení života a následnému zlepšení jeho kvality lidí, sociálních skupin i celé společnosti. Je nástrojem pro zlepšení životních podmínek a ke změně přístupu společnosti k jejím problémům.⁴⁴

Cíl sociální práce byl mnohokrát různě vymezen. Navrátil uvádí, že každý cíl sociální práce se opírá o koncept sociálního fungování.⁴⁵ Sociální fungování je pojem, který zahrnuje všechny skutečnosti, které se týkají jak lidí a jejich interakcí, tak i problémů, které mohou vznikat při nezvládnutí těchto lidských činností a interakcí.

Sociální práce v moderní době má pevně daný etický kodex, metodiku práce s klientem, formální způsob výuky a je organizačně svázána se státní správou.⁴⁶ V minulosti, konkrétně v 19. století, byla sociální práce vykonávána pod záštitou soukromých a církevních organizací. Ve 20. století došlo k rozšíření výkonu sociální práce i na státní organizace.⁴⁷

Sociální práce vznikla z humanistických a demokratických idejí. Její základní hodnoty jsou tedy rovnost všech lidí a lidská důstojnost. Hodnoty sociální práce jsou zabudovány v národních a mezinárodních kodexech.

Orientaci hodnot z historického hlediska můžeme rozdělit z hlediska historie následovně:⁴⁸

1. Paternalistická orientace – vrchol na počátku 20. století, snaha a vylepšení mravů klientů tím, aby žili ctnostně a byli užiteční.
2. Orientace na sociální spravedlnost – nezaměstnanost, chudoba a některá mentální onemocnění jsou zde považovány za produkty společnosti, která se stala morálně necitlivá. K napravení stavu je doporučeno nastolit rovnost příležitostí nebo redistribuovat bohatství.
3. Klinická orientace – jedná se o orientaci na etické problémy v sociální práci. Mezi nejzásadnější diskutované témata jsou klientova důvěra, způsob komunikace, podávání informací apod.
4. Náboženská orientace – důraz na charitativní činnost a podobné prvky, které souvisí se spojením sociální práce a náboženství.

⁴³ MÜHLPACHR, P. Gerontopedagogika, s. 24.

⁴⁴ NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ V. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*, s. 59.

⁴⁵ MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*, s. 97.

⁴⁶ OLÁH, M.; SCHAVEL, M.; ONDRUŠOVÁ, Z. a kol. *Sociální práce*, s. 77.

⁴⁷ MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*, s.74.

⁴⁸ NEUBAUEROVÁ, L. *Základy sociální práce*.

5. Defenzivní orientace – zaměření na ochranu sociálního pracovníka.
6. Morálně neutrální orientace – technický přístup k vykonávání sociální práce.

Základní model sociální práce, který popisuje Malcolm Payne, obsahuje tři malá paradigmatu sociální práce. Liší se filozofickými východisky i vlastními důsledky.⁴⁹

1. Terapeutické paradigma – také terapeutická pomoc. Hlavním faktorem je zde duševní zdraví a celková pohoda a klid jedince. Sociální práce je zde vykonávána především ve formě psychoterapie, která může být individuální i skupinová. Základním prostředkem je rozhovor. Příkladem tohoto pojetí je Rogersův princip orientovaný na klienta.
2. Reformní paradigma – také úsilí o reformu společenského prostředí. Sociální práce je zaměřena na pomoc klientům k tomu, aby se mohli podílet na tvorbě a změnách institucí. Příkladem tohoto pojetí je marxistický přístup.
3. Poradenské paradigma – také sociálně právní pomoc. Klientům jsou poskytnuty právní informace a informace o jejich situaci a důsledcích jejich činů. Příkladem tohoto pojetí je úkolově orientovaný přístup Reida a Epsteinové.

5.2. Role sociálního pracovníka

Zákon o sociálních službách, 108/2006 Sb. uvádí předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka. Tento zákon upravuje též vzdělání sociálních pracovníků a stanovuje, že sociálním pracovníkem se stává jedinec, který získá patřičné akreditované vzdělání na vyšší odborné škole (obory sociální práce a sociální pedagogika, sociální pedagogika, sociální a humanitární práce, sociální práce, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost) nebo na vysoké škole (obory sociální práce, sociální politika, sociální pedagogika, sociální péče, speciální pedagogika). Zákon dále uvádí, že povolání sociálního pracovníka může vykonávat i osoba odlišného vysokoškolského vzdělání, pokud dále vykoná kurz s minimální dobou trvání 200 hodin a doplní pětiletou praxí.⁵⁰

Sociální pracovník vykonává šetření, řeší sociálně právní problémy, poskytuje sociálně právní poradenství, vykonává analytickou, metodickou a koncepční činnost, poskytuje krizovou pomoc a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.

⁴⁹ MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*, s. 132.

⁵⁰ GULOVÁ, L. *Sociální práce*, s. 67.

Aby sociální pracovník mohl vykonávat svou činnost, musí splňovat určité podmínky, jako je bezúhonnost, způsobilost k právním úkonům, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost. (§ 110).

Sociální pracovník využívá určitý opěrný systém. První částí tohoto systému jsou normy, mezi něž patří zákony, předpisy a jiné povinnosti, které vyplývají z výkonu povolání sociálního pracovníka. Druhou částí opěrného systému jsou klientovi způsoby. Jedná se o soubor jevů, které z člověka vytváří klienta. Jeho chování, jednání, postoje, názory a styl života. Člověk se stává klientem, pokud nastane situace, kdy se jeho způsoby neshodují s normami společnosti. Sociální pracovník má klientovi pomoci odstranit různé překážky, které jsou brány jako bariéry, zabraňující naplnit očekávání společnosti.

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky zavádí určitá hodnoty, které by měl sociální pracovník ctít. Kodex je závazný pro členy těchto profesních organizací: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, Společnost sociálních pracovníků České republiky a Profesionální komora sociálních pracovníků.⁵¹

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky vychází z Všeobecné deklarace lidských práv, z Listiny základních práv a svobod České republiky, ze zákona 108/2006 Sb., o sociálních službách, a navazuje na zásady etiky sociální práce definované Mezinárodní federací sociální práce.

Etický kodex je jedním ze základních předpokladů výkonu povolání sociálního pracovníka. Dodržování jeho zásad je v zájmu všech sociálních pracovníků, protože etické chování je zásadní a neoddelitelnou částí výkonu povolání sociálního pracovníka.

Kodex si klade za hlavní cíl snahu o naplnění sociální práce, v též formě, která je uvedena v mezinárodní definici Mezinárodní federace sociálních pracovníků (2014). Dále kodex obsahuje pravidla a zásady, jak se má sociální pracovník chovat ve vztahu k:

- klientovi sociální služby
- zaměstnavatelé, u kterého vykonává povolání sociální práce
- kolegům v sociální práci
- profesi a odbornosti sociálního pracovníka
- společnosti

Kodex udává následující základní hodnoty sociální práce:

- zachování lidské důstojnosti – sociální pracovník podporuje autonomii a individuální potřeby každého jedince, zachovává lidskou důstojnost
- sociální změna – sociální pracovník poskytuje každému jedinci rovně srozumitelné informace, nabízí podporu v rozhodování
- sociální rovnost – sociální pracovník zajišťuje rovný přístup ke každému jedinci a snaží se o odstranění diskriminace

⁵¹ Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

- mezilidské vztahy – sociální pracovník podporuje jedince v utváření a udržování mezilidských vztahů
- mlčenlivost a diskrétnost – tato povinnost platí pro sociálního pracovníka ve výkonu povolání, ale též i po skončení poskytování sociální služby nebo celkového ukončení zaměstnání

Kodex dále uvádí určité etické zodpovědnosti, které sociálnímu pracovníkovi vznikají:

- 1) Vůči klientovi sociální služby
 - podpora klienta k uvědomění si vlastní odpovědnosti
 - ochrana důstojnosti a lidských práv klienta
 - ochrana soukromí klienta
 - detekce silných stránek klienta a podpora klienta v jejich uplatnění
 - respektuje klientovu národnost, kulturu, náboženství a styl života
 - podpora a zmocňování klienta k vlastní zodpovědnosti
 - poskytnutí informací klientovi a možných následcích jeho rozhodnutí
- 2) Vůči zaměstnavateli
 - plnění povinností, které vyplývají ze zaměstnání
 - snaží se ovlivnit kvalitu poskytovaných služeb
- 3) Vůči kolegům v práci
 - respektuje rozdíly v jejich názorech
 - dodržuje jednotný přístup ke klientovi sjednaný v organizaci
- 4) Vůči profesi a odbornosti sociálního pracovníka
 - soustavné celoživotní vzdělávání
- 5) Vůči společnosti
 - zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a nastolení sociální spravedlnosti

5.3. Poskytované služby v České republice

5.3.1. Armáda spásy

Armáda spásy je křesťanskou organizací, která vykonává charitativní činnost, z níž nejpatrnější je péče o bezdomovce. Působí v mnoha státech. Založil ji metodistický kazatel William Booth v roce 1865 v Anglii.

V Československu zahájila Armáda spásy svou činnost v roce 1919, registrována byla v roce 1921. Zůstala činná během let německé okupace (1939-1954). Za komunistického režimu byla však její činnost ukončena a část jejích členů uvězněna. Po roce 1989 podala skupina křesťanů Armádě spásy návrh, aby obnovili svou činnost.

V dnešní době působí Armáda spásy v těchto městech: Praha, Brno, Ostrava, Havířov, Karlovy Vary, Krnov, Opava, Přerov a Šumperk. Její činnost je dvojího typu. První, duchovní, je prováděna pomocí tzv. sborů, v jejichž čele jsou důstojníci Armády spásy. Druhá je sociální činnost. Ta zahrnuje předně péči o bezdomovce, staré a nemocné občany, matky s dětmi, děti a mládež, ale také další formy péče dle aktuální potřeby.

Pro osoby bez domova Armáda spásy nabízí následující služby:

Terénní práce

Je zaměřena na ty jedince, kteří nevyužijí ani základní nízkoprahové služby. To jsou lidé, kteří žijí na ulici, nebo si zajistili velmi provizorní přístřeší. Vycvičení terénní pracovníci nabízejí kontakt a pomoc s řešením některých složitých situací, ve kterých se mohou lidé bez domova ocitnout.

Nízkoprahové denní centrum (NDC)

Lidé, kteří se nachází v nepříznivé situaci, zde mohou přes den pobýt a odpočinout si. Konkrétní nabízené služby jsou strava, hygiena, ošacení a sociální poradenství.

Noclehárna

Nabízí možnost přespání s poskytnutím hygieny, skromné stravy a výměnou prádla. Tato služba je nejčastěji využívána lidmi, kteří přichází z nízkoprahového denního centra nebo přímo z ulice.

Azylový dům

Jedná se o možnost nepřetržité služby pro muže a ženy, pro matky nebo rodiny s dětmi. Služby jsou zde komplexní – možnost ubytování, sociální poradenství a pomoc, prostor pro přípravu jídla, aktivizační programy (např. pomoc s hledáním zaměstnání, rozvoj pracovních dovedností).

Sociální byty

Sociální rehabilitace

Činnost, která směřuje k získání samostatnosti klienta. Patří sem nácvik užití elektronických přístrojů, nácvik komunikace, nácvik spojený s vyřizováním záležitostí (lékař, úřady), zprostředkování kontaktů se společenským prostředím, skupinové aktivity zaměřené na sociální schopnosti a pomoc při uplatňování klientových práv.

5.3.2. Středisko pomoci Naděje

Jedná se o občanské sdružení, které bylo založeno v roce 1991. Jeho původním účelem mělo pomoci rumunským uprchlíkům. Střediska v České republice najdeme v Praze a v severozápadní části České republiky. Potřebným jsou zde poskytovány základní služby (strava, hygiena, ošacení, lékařské vyšetření, pomoc při jednání s úřady apod.). Dalšími nabízenými službami je ubytování a různé specifické služby. Klienti přispívají, kolik jsou finančně schopni.⁵²

6 Řešení zadluženosti

6.1. Formy úhrady dluhů

6.1.1. Splátkový kalendář

Splátkový kalendář je nejčastějším východiskem řešení zadluženosti. Splátkový kalendář je sepsán na základě domluvy mezi dlužníkem a věřitelem. Dlužník v takovém případě uzná výši svého dluhu. Následně po domluvě pro něj vzniká závazek platit pravidelně určitou částku v přesném časovém horizontu, která tvoří část celkového dluhu, dokud nedojde k uhrazení celé částky dluhu.

Poskytnout možnost splátek není pro věřitele povinností, ale tento přístup se splátkami se jim ve většinovém množství případů vyplatí více, než čekání na nejistý verdikt insolvenčního nebo exekučního řízení.

Dohodou jsou stanoveny dvě doby splatnosti. Doba splnění jednotlivých splátek je domluvena buď jako pevné datum, nebo jako lhůta, a zároveň i doba splatnosti celkového dluhu je domluvena na určité datum.

V některých případech je v domluvě zahrnuta i skutečnost, že pokud dlužník nesplní některou splátku, je věřitel v právu žádat o celý zbytek pohledávky naráz. Tato skutečnost ale není zaváděna zákonem, proto musí být vždy předmětem dohody.

Dlužník nemusí čekat na soud nebo cokoliv jiného v případě zájmu a nastavení splátkového kalendáře. Věřitele může okamžitě kontaktovat. V dopise je třeba popsat důvody, proč dlužník není schopen dostát podmínkám původní dohody, a dále zažádat o splátkový kalendář.

Pokud má dlužník více pohledávek, je pro něj výhodné využít možnost refinancování. V tomto případě se všechny dluhy sloučí do jediného s jednou splátkou a jednou dobou splatnosti, což tvoří pro dlužníka výhodnější podmínky.⁵³

⁵² Naděje. *Naděje* [online].

⁵³ HUBIČKOVÁ, L. Když na dluhy nestačíme: splátkový kalendář jako záchrana před exekucí. *Zonky* [online].

6.1.2. Osobní bankrot

Osobní bankrot, jinak zvaný také oddlužení či úpadkové řízení, je dalším způsobem, jak zbavit svých dluhů. Oddlužení může být užito, pokud se dlužníkovy pohledávky sjednotí. Jedná se o řešení úpadku, který vznikl v českém právním prostředí v důsledku insolvenčního zákona, který tuto situaci upravuje. Dojde k uspokojení nezajištěných věřitelů do výšky minimálně 30 %. Dlužník může podat žádost k soudu, aby byl zbytek dluhu odpuštěn. Tento zbytek je poté soudem prohlášen za nevymahatelný.

Zde je důležité poznamenat, že na Slovensku je institut oddlužení vnímán jiným způsobem. Jedná se o jev, který nastupuje po některém způsobu řešení úpadku. Dlužník může po zrušení konkurzu požadovat zbavení zbytku dluhu.

Úpadkové řízení má formu plnění splátkového kalendáře nebo zpeněžení majetkové podstaty, což je jednorázové vyrovnání pohledávek z aktiv dlužníka. Mezi majetkovou podstatu nepatří majetek dlužníka, který nabyt v průběhu insolvenčního řízení. Zpeněžení se postupem podobá konkurzu, ale zde je majetková podstata odlišně definována. Zpeněžení nabývá formu veřejné dražby, prodeje věci nebo prodeje mimo dražbu.⁵⁴

Ke konsolidaci půjček dochází při oddlužení formou splátkového kalendáře. Více úvěrů u různých věřitelů se sloučí do jednoho. To může být výhodné pro dlužníka, protože nyní budou jednotlivé splátky nižší. Dlužník je povinen splácet po dobu pěti let ze svého příjmu

Splacený obnos je rozdělen insolvenčním správcem mezi nezajištěné věřitele tak, aby jejich část odpovídala výši jejich pohledávky v poměru k ostatním. Zajištění věřitelé se uspokojí z výtěžku zpeněžení.

Pokud by výše splátek dlužníkovi nevyhovovala, má právo požádat o jinou výši. Plní-li dlužník splátkový kalendář, je zavázán konat zaměstnání, vydat ke zpeněžení majetek a věci, které nabyt formou daru nebo dědictví a které neuvedl ve svém seznamu majetku. Dlužník je zároveň zavázán předložit jednou za šest měsíců přehled všech svých příjmů.

Ke schválení oddlužení je třeba, aby byly ze strany dlužníka splněny určité podmínky. Musí se jednat o fyzickou osobu, dlužník je v úpadku nebo mu hrozí, má poctivý záměr. Dlužník v průběhu pěti let musí splatit alespoň 30 % nezajištěných pohledávek.

6.1.3. Exekuce

Exekuce je nástrojem rychlého a efektivního vymáhání nesplacených dluhů. Institut exekuce byl zaveden v roce 2001, do té doby se věřitel musel s dlužníkem, který nesplácel, složitě soudit.

Exekuce je extrémní formou vymáhání dluhů, která je proti vůli dlužníka. Je zabavován hmotná i nehmotný majetek, který se použije pro splacení dluhů.

⁵⁴ BERTL, I. *Kapitoly o finanční gramotnosti*, s. 95.

Zákon 120/2021 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti zavádí skutečnost, že exekuci může provádět pouze kvalifikovaný soudní exekutor, kteří jsou jmenováni ministrem spravedlnosti na návrh Exekutorské komory České republiky.

V konkrétním případě soud exekutora pověří, aby exekuci vykonal. Exekuce může být nařízena pouze na návrh věřitele, tzn. z exekučního titulu.

Exekuce může být provedena následujícími způsoby:

- srážkami ze mzdy a jiných příjmů
- příkázáním pohledávky
- prodejem movitých věcí a nemovitostí
- prodejem podniku

Věřitel může být vyzván exekutorem, aby navrhl formu vykonání exekuce (tedy aby vybral jeden z výše uvedených způsobů). Dlužník také musí zaplatit náklady exekuce. Tu tvoří odměna exekutorovi, což je 10 až 15 % z vymáhané částky, náhradu nákladů oprávněného, poštovní a jiné hotové výdaje za ztrátu času.

6.2. Milostivé léto

Milostivé léto je akce vyhlášená Člověkem v tísní na období tři měsíce od 28.10.2021 do 28.01.2022.

Milostivé léto dává lidem možnost zbavit se svých dluhů, které mají založeny u veřejnoprávních institucí. Dluhy u těchto institucí narostly především v důsledku různých úroků, penále a dalších nástrojů, které částku několikanásobně zvýší.

Nejzářnějším příkladem mohou být dluhy z městských nájemních bytů, kde se částky pohybující se v rozmezí deseti tisíc korun v důsledku úroku z prodlení ve výši 90 % navýšili až na sta tisíce korun. Dalším významným příkladem je jízda hromadnou dopravou bez platného jízdného. Zde se může dluh jednoduše navýšit o dvacetinásobek.

Jedná se o exekuce, které by se již v dnešní době nemohly tolikanásobně zvýšit. Principem akce je odpuštění úroků a sankcí z exekucí, které vznikly před spuštěním akce, ale zároveň vlastní dluh a poplatek exekutorovi 907,5 Kč musí být splacen.

Kromě veřejnoprávních institucí se přidaly z vlastní iniciativy i další soukromé organizace, např. Air Bank, Home Credit, KB, Česká Spořitelna, Moneta atd. Jedná se tedy především o banky, které si vytvářejí vlastní zvýhodněné podmínky splacení exekucí.⁵⁵

Zároveň se spuštěním akce byla také představena sbírka SOS Milostivé léto. Vznikla z podstatného důvodu: Většina lidí má problém původní dluh i bez úroků a sankcí zaplatit. Jsou totiž v exekuci a ze mzdy jsou jim strhávány částky, které převyšují nezbavitelné minimum. Pokud začnou více vydělávat, je jim stržena vyšší částka. Také svůj majetek nemohou prodat, protože jim byl velmi pravděpodobně zabaven.

⁵⁵ Milostivé léto. *Exekuce* [online].

Peníze vybrané ve sbírce byly primárně použity pro seniory, samoživitele nebo rodiny s dětmi.

Byly spuštěny webové stránky akce, kde si každá osoba mohla zjistit, zda se jí akce týká či ne. Stránky kromě základních informací také poskytovali pomoc s vyřizováním příslušných dokumentů a nabízeli možnost využít službu tzv. Exekučního poradce. V této sekci bylo třeba vyplnit subjekt, u nějž dluh vznikl, a exekutorský úřad tento dluh vymáhající. Po vyplnění dostal klient informaci, zda-li se může akce Milostivé léto zúčastnit. Pokud mohl, Exekuční poradce vytvořil dopis exekutorovi. Dopis obsahoval buď informaci o zaplacení původního dluhu a požadovaného poplatku 908 Kč a žádal zastavení exekuce, nebo požadoval informaci o výši původního dluhu, pokud nebyla známa.⁵⁶

Nejčastější situace, kdy vznikly pohledávky u veřejnoprávních institucí, jsou následující:

- obec – nájemné v městských bytech, platby za svoz odpadu
- Česká televize, Český rozhlas – koncesionářské poplatky
- zdravotní pojišťovna – neuhrazené pojištění
- dopravní podnik – jízda bez jízdného
- ČEZ – neuhrazená elektřina, plyn
- veřejná vysoká škola – poplatek za prodloužené studium

Dlužník musí být fyzická osoba, právnická osoba akci využít nemůže. Dlužník se také nesmí nacházet v insolvenčním řízení a zároveň musí být exekuce vyřizována soudním exekutorem.

Do akce se tedy nepočítají dluhy, které vymáhá celní nebo daňová správa.

Akce byla ukončena dne 28.01.2022, ale na stránkách akce je již nyní uvedeno, že s velkou pravděpodobností proběhne „další kolo“.

6.1.1. Milostivé léto v Armádě spásy

Milostivé léto bylo využito i klienty Armády Spásy v Brně. O akci byli informováni přednáškou a byli podpořeni k jejímu využití.

Jako příklad uvedeme příběh pana XX, který se díky Milostivému létu mohl vrátit zpět do normálního života:

„Pan XX k nám přijel na doporučení z Obecního úřadu. Paní referentka nás informovala, že se u nich nachází muž ve středním věku, bez domova, bez příjmu, bez práce, závislý na alkoholu a že si s ním neví rady. Sdělili jsme jí základní informace o nás, jak se k nám pán dostane a paní referenta slíbila, že mu zajistí peníze na cestu.

Druhý den se k nám muž dostavil sešlý, unavený, s dlouhými vlasy. Byl velice slušný, nesmělý, smutný, za každým druhým slovem děkoval. Poskytli jsme mu

⁵⁶ Tamtéž.

možnost přespání na noclehárně, přes den mohl využívat denní centrum, začali jsme spoluprací na vyřizování HN a také zajistili lékaře, protože jeho zdravotní stav byl špatný.

Pán na nás působil sympaticky, byl šikovný a snaživý, ale vždy vše zkazila závislost na alkoholu. Pan se přiznal, že pije, ale že už pro něho nemá svět žádnou cenu, protože to bude vždy a pořád stejná situace. Koncem října 2021 jsme se dozvěděli o akci Milostivé léto. Uživatelé denního centra jsme o této akci informovali formou motivační přednášky. Zájem projevil pan XX, přinesl výpis z registru dlužníků. Náhodně ve městě potkal paní, kterou zaujal a ta mu poslala na účet AS peníze na úhradu milostivého léta. Pak ale pan XX dostal COVID-19 a byl do začátku ledna 2022 hospitalizovaný v nemocnici.

Když se vrátil, první, na co se ptal, byly exekuce. Začali jsme obvolávat exekutory. Zjistili jsme, že pan XX měl 9 exekucí, z toho 6 exekucích se jednalo o veřejně právní dluh. Požádal písemně exekutory o vyčíslení jistiny. Na žádost o vyčíslení jistiny exekutoři odpovídali se zdržením. Pan XX očekával každý den poštu a když opakovaně nepřišla, byl zoufalý. Říkal: “Já vím, to určitě nevyjde. Tomu nevěřím, že bych měl takové štěstí“. Pak se hráz prolomila a začali chodit první doporučené dopisy se sdělením výše jistiny. Jednalo se o jistiny do výše 4000,- Kč, pouze jedna do 10 000,- Kč. Pan XX měl radost, že odpověděli, a začal být veselejší a mít dobrou náladu. Oznámení o výše jistiny jsme předali naší paní účetní na proplacení. Do této doby využíval noclehárnu. Měl podanou žádost o bydlení do AD AS, ale z důvodu naplněné kapacity nemohl být ubytovaný.

Po úspěšném jednání s exekutory byl nabit energií a rozhodl se, že si podá žádost o bydlení i mimo Brno. Dále začal uvažovat, že s tím pitím bude něco dělat. Začali jsme obvolávat PL zda mají volno, ale všichni nám sdělili, že je COVID a nikoho nepřijímají. Mezi tím jsme dále čekali na Oznámení od exekutorů, jaká je výše jistiny. S každým doporučeným dopisem získával větší důvěru a naději, že se jeho situace zlepší. Vše se pěkně dařilo, až na jeden exekutorský úřad, který se stále neozýval. Několikrát jsme tam volali, ale ozývalo se, že je obsazeno a musíme čekat, čekali jsme tedy 20 minut a nic. Tady jsme byli oba nervózní, já to nedávala na sobě znát, a tvrdila, že to dobře dopadne.

Mezitím se pan XX dozvěděl, že může nastoupit na ubytování v AD v jiném městě, a také se ozvali z PL, že koncem února má zavolat a zeptat se, zda je volné místo. A exekutorský úřad zaslal poslední jistinu a náklady exekuce k úhradě. Pan XX dostal

usnesení, že pan XX se osvobozuje od povinnosti uhradit veškeré další nároky přesahující jistinu.

Hurá, sice 2 exekuce zbyly, ale pan XX začal plánovat další cíle, např. že se půjde léčit, život má přeci smysl! Pak začne řešit 2 zbývající exekuce, aby mohl zase normálně žít.

A tak jsme si podali ruce a rozloučili se, pan XX nastoupil do autobusu odjel vstříc svému šťastnému životu“

7 Významné změny v právním řádu ČR

7.1. Zastavení tzv. bagatelních exekucí

Jedná se o významnou legislativní změnu v oblasti exekučního práva, která přišla do účinnosti dne 1.1.2022. Prostřednictvím zákona č. 286/2021 Sb. došlo k jedné z nejrozsáhlejších novel výkonu rozhodnutí a exekuce.

Legislativní změna zavedla zastavení bagatelních exekucí, tzn. exekučních řízení, ve kterých má pohledávka hodnotu nejvýše 1 500 Kč bez příslušenství a v posledních 3 letech před nabytím účinnosti zákona nedošlo k žádnému vymožení.

Toto se také netýká exekucí vedených pro pohledávky výživného, pohledávky za náhradní výživné jiného zákona, pohledávky náhrady újmy způsobené poškozenému ublížením na zdraví, pohledávky náhrady újmy způsobené úmyslnými trestnými činy.

Jsou-li všechny tyto podmínky splněny, vyzve exekutor do 3 měsíců od účinnosti novely oprávněného k zaplacení zálohy na náklady exekuce (500 Kč) a ten ji musí uhradit do 30 dnů od doručení výzvy.

Pokud záloha nebude složena, je exekuce zastavena bez návrhu. Pokud bude složena, soud nemůže v následujících 3 letech řízení pro nemajetnost zastavit.

U takto zastavené exekuce je pohledávka v budoucnosti nevymahatelná.

7.2. Zastavení tzv. marných exekucí

Tato legislativní změna nabude účinnosti dne 1.1.2023. Zavedla zastavení marných exekucí, tzn. exekucí, které splňují tyto podmínky:

V daném exekučním řízení nebyly vymoženy v posledních 6 letech před účinností zákona náklady exekuce (nyní činí 7 856 Kč). Zároveň věřitel na výzvu exekutora nesložil zálohu stanovenou prováděcím předpisem do 30 dnů ode dne doručení výzvy.

Netýká se exekucí provedených pro pohledávky výživného, pohledávky na náhradní výživné podle jiného zákona, pohledávky náhrady újmy způsobené poškozenému ublížením na zdraví nebo pohledávky náhrady újmy způsobené úmyslnými trestnými činy.

Pokud věřitel složí zálohu, dochází k prodloužení o dalších 6 let, tj. exekuce je marně vedena po dobu maximálně 12 let. Pokud zálohu nesloží, exekutor exekuci bez návrhu zastaví. Exekuce je možné v budoucnosti opětovně zahájit, pokud dlužník získá příjem či majetek.

7.3. Další významné změny po novele OSŘ a EŘ

7.3.1. Změna pořadí při splácení exekucí

Jedná se o nejvýznamnější změnu v novelizaci.

Podle § 256a odst. 1 a 2 OSŘ se vymožené plnění použije nejprve na náklady výkonu rozhodnutí (náklady soudu, případně exekutora). Následně se vymáhaná částka připisuje na jistinu, poté na příslušenství pohledávky (úroky, úroky z prodlení, náklady oprávněného).

Exekuce se stávají splatitelnějšími. Po uhrazení jistiny totiž nenarůstá příslušenství dluhu. Změna má dopad především na staré dluhy, které mohou neomezeně narůstat kvůli úrokům a úrokům z prodlení a sankcí.

7.3.2. Snížení penalizace dlužného zdravotního a sociálního pojištění

Tato změna nabyla účinnosti dne 1.1.2022. Změna se dotkla § 18 zákona č. 592/1992 Sb. a § 20 zákona č. 589/1992 Sb., který upravuje penále z neuhrazeného pojistného.

Pojistné je nyní nově úročeno zákonným úrokem z prodlení 8 % ročně + repo sazba ČNB. Před účinností zákona bylo v minulosti úročeno 0,05 % za den, tj. 35 % p.a.

Závěr

Cílem mé práce bylo popsat vztah mezi zadlužeností a bezdomovectvím. Tyto dva jevy se spolu často vzájemně doprovázejí. Nejextrémnějším východiskem pro zadluženého člověka je totiž bezdomovectví, tedy ztráta domova, zaměstnání a vztahů s rodinou a přáteli.

Jak zadluženost, tak i bezdomovectví jsou jevy stále aktuální, které snad asi nikdy úplně nevymýtíme.

Zadluženost je jeden z vůbec nejvýraznějších problémů, který společnost musí řešit. Jak jsem již uvedla v úvodu práce, zadlužením trpí 11 % populace České republiky a toto procento stále narůstá. V roce 2021 byl celkový dluh obyvatel České republiky na konci třetího čtvrtletí 2,87 bilionu Kč a meziročně se navýšil o 314 miliard. To je nejvíce od počátku fungování registrů před dvaceti lety. (ČBA)

Tento nárůst dluhů je tvořen především úvěry na bydlení. Také dluhy z úvěrů na spotřebu se několikanásobně zvýšily, meziročně o sedm miliard korun, a celkový dluh poprvé přesáhl hodnotu půl bilionu Kč. Současně ale klesá počet jedinců, kteří nejsou schopni splácet své úvěry, a klesá též celkový nesplacený dluh na bydlení. Naopak je to s nespláceným dluhem na spotřebu, který se zvyšuje.

Zadlužení obyvatel bylo v roce 2021 bylo rekordní. Za tři čtvrtletí se původní částka zadlužení 267 miliard Kč zvýšila na 287 miliard Kč. Toto navýšení bylo téměř stejné, jako navýšení v letech 2019 a 2020 dohromady.

Zadluženým se člověk může stát neuvěřitelně rychle, proto je tento jev tak nebezpečný. Většina dlužníků neočekává, že by se svými činy mohli sami uvést do dluhové pasti, ze které by se již nedostali. Ale realita taková je. V budoucnosti je třeba učinit opatření, která by zamezila zadlužování velkého procenta lidí. Nové legislativní změny, které omezují nárůst dluhu do nezávratných výšin, jsou prvním krokem. Dalšími vhodnými změnami by mohlo být zakomponování finanční gramotnosti do osnov všech úrovní škol, či složitější proces založení půjčky, kterou by klient nemohl vyřídit po internetu.

Bezdomovectví je také skutečnost, která může postihnout kohokoliv z nás. Řešení bezdomovectví je v současné situaci málo. Proto je třeba organizací, které by zajišťovaly bezdomovcům dostatečnou péči a připravovali je na návrat do běžného života.

Armáda spásy uvádí, že dle odhadů by měl být počet bezdomovců v České republice v současnosti 30 000-70 000. Do tohoto čísla nejsou zahrnuti jedinci, kteří nespí na ulici, nýbrž bydlí nějak nestandardně. Takoví lidé bydlí na ubytovnách, u známých apod. Pokud by byli zahrnuti, byla by čísla ještě větší.

I přesto, že se zdá bezdomovectví těžce řešitelný problém, je zde určité pozitivum. Na konferenci v Lisabonu, 21. června 2021, byla České republice udělena hlavní „zlatá cena“ za projekt, který bojuje proti bezdomovectví. Tento projekt je realizován v Moravskoslezském kraji a nese název „Bydlení především“ („Housing first“). Projekt

je zaměřen na pomoc lidem, kteří byli sociálně vyloučení, nebo jim sociální vyloučení teprve hrozí. Cílem projektu je pomoci jim najít a také udržet sociální bydlení.

Věřím, že má práce nabídne ucelený pohled na problematiku zadluženosti a bezdomovectví a také vzbudí ve čtenáři soucit a pochopení s lidmi, kteří se do této nepříznivé situace dostali, neboť stačí pouze jedno jediné špatné rozhodnutí, které nás všechny do podobných skutečností může uvrhnout. V mnoha případech se ale nejedná ani o špatné rozhodnutí, nýbrž pouze o nepříznivou situaci, ve které se jedinec ocitne. Příkladem může být dlouhodobější nemoc, úraz nebo nečekaná nezaměstnanost.

Seznam použitých zdrojů

Právní předpisy

Zákon 89/2012 Sb., občanský zákoník, v platném znění

Zákon 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, v platném znění

Zákon 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění

Zákon 182/2006 Sb., insolvenční zákon, v platném znění

Zákon 120/2021 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti

Zákon 286/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, v platném znění

Zákon 592/1992 Sb., o pojistném na veřejné zdravotní pojištění, v platném znění

Zákon 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, v platném znění

Knižní zdroje

BERTL, I. *Kapitoly o finanční gramotnosti*. Praha: TRITON, 2012. ISBN 978-80-7387-622-7.

FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie: Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

FISCHER, S.; ŠKODA, J. *Sociální patologie: Závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.

GILAROVÁ, P. *Bezdomovectví*. Seminární práce. Masarykovo gymnázium Příbor, 2001.

GULOVÁ, L. *Sociální práce*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. ISBN 978-80-247-3379-1.

HRADECKÁ, V.; HRADECKÝ, I. *Bezdomovství: extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902292-0-4.

KOSOVÁ, P.; OMELKOVÁ, L.; SEDLÁČEK, P. *Bezdomovectví v hlavním městě Praze*. Praha: MCSSP, 2004.

LANGEROVÁ, L. *Bezdomovectví jako sociální fenomén naší doby*. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007.

MATOUŠEK, O. *Metody řízení sociální práce*. 3. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.

MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 978-80-210-5029-7.

NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ V. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-483-5.

OLÁH, M.; SCHAVEL, M.; ONDRUŠOVÁ, Z. a kol. *Sociálna práca: vybrané kapitoly z dejín, teorie a metód sociálnej práce*. 3. vyd. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. ISBN 80-969449-6-7.

ŠAFAŘÍKOVÁ, M. Lidé bez domova. *Sociologický časopis*, Praha: 1994, roč. 30, č. 3, s. 373-380.

ŠTÁDLEROVÁ, L. *Konzumace alkoholu vysokoškoláky Jihočeské univerzity*. Ročníková práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2002.

VÁNĚ, J.; KALVAS, F. *Homelessness*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-0849-8.

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky

Internetové zdroje

HUBIČKOVÁ, L. Když na dluhy nestačíme: splátkový kalendář jako záchrana před exekucí. *Zonky* [online]. 2020 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.zonky.cz/zonkytimes/kdyz-na-dluhy-nestacime-splatkovy-kalendar-jako-zachrana-pred-exekuci/>.

KREJČÍ, P. Obecně k pojmu dluh a pohledávka. *Fulsoft* [online]. 2019 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.fulsoft.cz/33/obecne-k-pojmu-dluh-a-pohledavka-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EnhEI8yvqWHRi-BD6ZQMESc/>.

NEUBAUEROVÁ, L. Základy sociální práce. *Univerzita Hradec Králové, pedagogická fakulta* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na https://www.uhk.cz/file/edee/pedagogicka-fakulta/pdf/pracoviste-fakulty/ustav-socialnich-studii/dokumenty/studijni_opory/socialni_patologie_a_prevence_2021/zaklady-socialni-prace.pdf

Jaký je rozdíl mezi půjčkou a úvěrem? *Moneta* [online]. 2022 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.moneta.cz/caste-dotazy/odpoved/jaky-je-rozdil-mezipujckou-a-uverem->.

Čtvrtině českých domácností hrozí dluhová past. *Novinky.cz* [online]. 2010 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/ctvrtine-ceskych-domacnosti-hrozi-dluhova-past-49021>.

Dluhy. *Ministerstvo financí ČR* [online]. 2015 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://financnigramotnost.mfcr.cz/cs/tipy-navody/tipy-a-navody-financni-vzdelavani/dluhy>.

Zadlužení Čechů. *Češi v právu* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.cesivpravu.cz/zadluzeni-cechu>.

Průzkum ČBA: Finanční gramotnost Čechů 2021. *ČBA* [online]. 2021 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na: <https://cbaonline.cz/cesi-a-financni-gramotnost-2021>.

Naděje. *Naděje* [online]. [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.nadeje.cz>.

Milostivé léto. *Exekuce* [online]. 2022 [cit. 2022-03-02]. Dostupné na <https://www.exekuceinfo.cz/novinky/milostive-letu>.

ŠTĚRBOVÁ, L. *Dluhová past jako příčina bezdomovectví*. České Budějovice 2022. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Vedoucí práce Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Klíčová slova: bezdomovectví, zadluženost, finanční gramotnost, sociální práce, dluhy, dluhová spirála, dluhová past

Abstrakt

Práce se zabývá korelací dluhové pasti a bezdomovectví. Jedná se o teoretickou práci. První část práce informuje o základních finančních pojmech a finanční gramotnosti obyvatel České republiky. Druhá část práce popisuje fenomén bezdomovectví. Zde jsou uvedeny a podrobně rozepsány formy bezdomovectví, příčiny a důsledky, a patologické jevy s bezdomovectvím spojené. Poslední část práce se zabývá jak řešením bezdomovectví, tak i řešením zadluženosti. Podrobně jsou rozepsány organizace pomáhající lidem bez domova, z nichž nejvýznamnější je nezisková organizace a církve Armáda spásy. Práce dále poskytuje informace o akci Milostivé léto, uvádí formy řešení zadluženosti a nové legislativní úpravy ve prospěch zadlužených obyvatel.

ABSTRACT

Debt Trap as a Cause of Homelessness

Key words: homelessness, indebtedness, financial literacy, social work, debts, debt spiral, debt trap

The thesis deals with the correlation between debt trap and homelessness. This is a theoretical work. The first part of the thesis informs about basic financial terms and concepts and financial literacy of the Czech Republic population. The second part describes the phenomenon of homelessness. The forms of homelessness, causes and consequences of homelessness and also pathological aspects associated with homelessness are listed and described here. The last part of the thesis offers solutions to both indebtedness and homelessness. Organizations helping homeless people are described in detail, the most important of which is the non-profit organization the Salvation Army. The thesis also provides information about the Merciful Summer event and presents forms of debt management and new legislation in favor of indebted individuals.